

صنعت قالی بافی و توسعه اقتصاد روستایی بخش ابوزید آباد شهرستان آران و بیدگل

محسن شاطریان*

محمود گنجی پور**

چکیده:

بسیاری از محققان توسعه بر این اعتقادند که صنعتی شدن موجب ایجاد اشتغال پویا، کاهش مهاجرت‌های روستایی، کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای و استفاده از منابع محلی و رونق کشاورزی، افزایش رفاه روستایی و گسترش صادرات می‌شود. در این راستا صنعت فرش دستباف به عنوان مهم‌ترین صنعت از میان صنایع دستی روستایی کشور به‌ویژه در نواحی مرکزی ایران در تحقیق حاضر مد نظر قرار گرفته است، زیرا قالی بافی از جمله صنایع کاربر و همچنین حرفه خانگی و عمدتاً «خانگی - روستایی» به شمار می‌رود و براساس بررسی‌های موجود، می‌توان گفت که بخش اعظم دست‌اندرکاران تولید قالی در روستاها زندگی می‌کنند.

بستر جغرافیایی این تحقیق، بخش ابوزید آباد شهرستان آران و بیدگل است و با توجه به ماهیت موضوع تحقیق، این پژوهش با رویکرد پیمایشی و با استفاده از تنظیم و تکمیل

پژوهش‌نامه کاشان
شماره پنجم (پیاپی ۱۳)
پاییز و زمستان ۱۳۹۳

* دانشیار دانشگاه کاشان / shaterian@kashanu.ac.ir

** دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی / ganjimahmood@gmail.com

پرسشنامه در بین روستائیان منطقه ابوزیدآباد انجام شده و با توجه به وجود ۱۷۹۱ خانوار موجود در روستاهای مورد مطالعه حجم نمونه ۲۰۰ نفر تعیین گردیده است. یافته‌های حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که صنعت قالی‌بافی در توسعه اقتصادی خانواده‌های روستایی تأثیر مثبتی داشته است. با وجود این در وضع فعلی، مردم ناحیه به صنعت قالی‌بافی به‌عنوان یک شغل ثابت نگاه نمی‌کنند؛ در صورتی که صنعت قالی‌بافی در برابر سایر مشاغل به‌عنوان یک شغل بسیار خوب به‌ویژه برای زنان خانه‌دار به حساب می‌آید و باعث افزایش درآمد خانوارهای روستایی می‌شود که این امر موجب بهبود سطح زندگی روستائیان و درنهایت توسعه روستا می‌شود و از مهاجرت روستائیان به شهر جلوگیری می‌کند.

کلیدواژه‌ها: قالی‌بافی، ابوزیدآباد، توسعه روستایی، اقتصاد روستایی، صنایع دستی.

۱. طرح مسئله

سطح اشتغال و درآمد مهم‌ترین نمود و عمده‌ترین شاخص رفاه اجتماعی در هر جامعه است (بیکاری و مهاجرت، ص ۵) و کارشناسان بر رابطه مستقیم بین طبقات درآمدی و اشتغال تأکید دارند (بررسی برخی عوامل ایجاد فقر در ایران، ص ۴۰)، بنابراین تأمین شغل در جوامع روستایی مهم‌ترین وسیله برای توزیع درآمد است (بحران در استراتژی‌های توسعه، ص ۳۵)، به‌ویژه اینکه بخش کشاورزی به دلیل پایین بودن بهره‌وری زمین و نیروی کار و... به تنهایی راه حل نهایی مشکل بیکاری یا کم‌اشتغالی نیست. از این رو، مشارکت صنعت در توسعه روستایی، مشارکتی چندجانبه است و در این گذر، ارتباط بین صنعتی شدن و توسعه روستایی از طریق ایجاد فرصت‌های شغلی و درآمدی تصریح می‌گردد. (نقش صنایع روستایی در توزیع بهینه درآمد، ص ۱۹۸)

فرش دستباف از عمده اقلام صادراتی غیر نفتی کشور بوده که اشتغال وسیعی ایجاد کرده و ارتزاق حدود یک تا دو میلیون نفر را به طور مستقیم و غیرمستقیم تحت پوشش قرار می‌دهد. (مقایسه ارزش افزوده فرش دستباف در شرایط تولید کارفرمایی و خویش‌فرمایی، ص ۸۷) بنابراین صنایع دستی به‌ویژه صنعت قالی‌بافی، بخش مهمی از اشتغال کشور را به خود اختصاص داده است. براساس ارقام منتشرشده، از این نظر،

صنعت قالیافی و
توسعه اقتصاد روستایی
بخش ابوزیدآباد...

ایران پس از چین و هند رتبه سوم جهانی را داراست. (بررسی وضعیت اشتغال زنان استان مازندران در بخش صنایع دستی، ص ۴۳)

در دهه‌های اخیر، فقدان توجه کافی به هنرهای ملی، ظهور رقبای خارجی مانند چین و هند، تعدد مراکز دولتی و عمومی در این حوزه، اطلاع ناقص از بازارهای جهانی، پایین آمدن کیفیت، عدم حضور جهانگردان خارجی، نبود سرمایه‌گذاری مناسب بانکی و کمبود قوانین و مشوق‌ها، صنایع دستی ایران به‌ویژه صنعت قالی‌بافی را با چالش‌های جدی مواجه ساخته است. (نقش صنعت فرش دستباف در توسعه اقتصادی استان یزد، ص ۲۲)

صنعت فرش یکی از محدود صنایعی است که به واسطه قدمت و سابقه آن، ضمن به کار گرفتن جمعیت کثیری به خصوص در روستاها مشاغل جنبی فراوانی را ایجاد نموده است. (تحلیل بهره‌وری عوامل تولید در صنعت فرش دستباف، ص ۴۵) در ابعاد داخلی، صنعت قالی‌بافی بعد از کشاورزی و دامداری - به‌ویژه در نواحی حاشیه‌ای کویر مرکزی ایران (نابین، کاشان، کرمان) - مهم‌ترین منبع درآمد روستائیان محسوب می‌شود. (نقش قالی‌بافی در توسعه روستایی، ص ۳) اشتغال به این حرفه برخلاف بسیاری از رشته‌های صنعتی به سرمایه‌گذاری در مقیاس وسیع نیاز ندارد و می‌تواند با رفع بیکاری‌ها و کم‌کاری‌های فصلی در روستاها و نیز در رشد و توسعه مناطق و تا حدی در کاهش مهاجرت روستائیان به شهرها مؤثر واقع شود. (تبیین پیامدهای فضایی فعالیت‌های عمرانی در پرتو مشارکت مردمی...، ص ۱۳۸) از این رو مهم‌ترین جنبه‌های اقتصادی فرش دستباف را می‌توان در اشتغال‌زایی، تحصیل ارز و کمک به بهبود اقتصاد روستا دانست. به همین دلیل، باید حمایت و احیای صنایع دستی و روستایی به‌ویژه صنعت قالی‌بافی با توانایی ایجاد فرصت‌های شغلی زیاد و درآمدزا به صورت راهکاری برای ریشه‌کنی فقر روستایی و ممانعت از پیامدهای ناگوار روستاشهری مورد توجه سیاست‌گذاران توسعه روستایی و منطقه‌ای قرار گیرد. (ارزیابی عملکرد مجتمع‌های خدمات بهزیستی در رفاه و توسعه روستایی، ص ۵۵)

در این ناحیه، بخش صنعت از گذشته‌های دور، مهم‌ترین و فعال‌ترین بخش اقتصاد به شمار می‌رود و بیشترین ارزش افزوده اقتصادی نیز مربوط به این بخش

پژوهش‌نامه کاشان
شماره پنجم (پیاپی ۱۳)
پاییز و زمستان ۱۳۹۳

است. (نگاهی به تاریخ درخشان فرش کاشان، ص ۲۰) بدین علت که شرایط و موقعیت جغرافیایی این ناحیه با توجه به محدودیت امکانات کشاورزی از نظر کمیت و کیفیت زمین زراعی، کمبود آب و شوری آن و وزش بادهای شدید باعث از بین رفتن محصولات می‌گردد و از طرف دیگر، درآمد حاصل از صنعت قالی‌بافی نسبت به دیگر منابع اقتصادی این ناحیه بیشتر است و مردم این سامان قسمتی از مخارج خود را از این جهت تأمین می‌کنند.

از این رو، با پیگیری سیاست حمایت و توسعه این صنعت مفید و بدون تبعات زیست‌محیطی، می‌توان از طریق ایجاد تنوع شغلی، رفع بیکاری پنهان کشاورزان، ایجاد اشتغال و درآمد پایدار، گسترش صادرات غیرنفتی و ارتقای سطح فرهنگ روستائیان یکی از مهم‌ترین راهبردهای توسعه پایدار روستایی را رقم زد.

بر همین اساس سؤال اساسی این است: آیا قالی‌بافی در توسعه اقتصادی روستاهای ناحیه ابوزیدآباد مؤثر بوده است؟ در مقابل این سؤال این فرض قابل طرح است که بین قالی‌بافی و توسعه اقتصادی روستاهای ناحیه ابوزیدآباد رابطه معناداری وجود دارد. با توجه به فرضیه مذکور این تحقیق تلاش می‌کند نشان دهد صنعت قالی‌بافی چه نقشی در زندگی اقتصادی خانوارهای روستایی و در نهایت توسعه روستاهای ناحیه ابوزیدآباد داشته است.

۲. مبانی نظری

در چند سده اخیر و با رشد پرشتاب صنعت و فناوری در جهان، عقب‌ماندگی مناطق روستایی بیشتر عیان شده است. از آنجاکه عموماً روستائیان نسبت به شهرنشینان درآمد کمتری دارند و از خدمات اجتماعی ناچیزی برخوردارند، اقشار روستایی فقیرتر و آسیب‌پذیرتر محسوب می‌شوند که در مواردی منجر به مهاجرت آنان به سمت شهرها نیز می‌شود. علت این امر نیز پراکندگی جغرافیایی روستاها، نبود صرفه اقتصادی برای ارائه خدمات اجتماعی، حرفه‌ای و تخصصی نبودن کار کشاورزی (کم‌بودن بهره‌وری)، محدودیت منابع ارضی (در مقابل رشد جمعیت) و عدم مدیریت صحیح مسئولان بوده

است. به همین سبب، برای رفع فقر شدید مناطق روستایی، ارتقای سطح و کیفیت توسعه اقتصاد روستایی بخش ابوزیدآباد...
صنعت قالیبافی و

نظر قرار گرفت. (صنایع دستی روستایی در حاشیه غربی دشت کویر، ص ۶۲)
کشورها و مناطق مختلف جهان، متناسب با شرایط و اولویت‌ها، رویکردها و
استراتژی‌های توسعه روستایی متفاوتی را در پیش گرفته‌اند. قطعاً نمی‌توان بدون
در نظر گرفتن تجربیات جهانی در این زمینه و با تمرکز صرف بر اشتغال‌زایی در
روستاها (بدون در نظر گرفتن استراتژی توسعه روستایی) توفیق چندانی به دست آورد
(که پایدار و ماندگار نیز باشد). چون اشتغال‌زایی و کارآفرینی در فضایی مستعد رخ
می‌دهد و بدون وجود آن فضا عملاً نمی‌توان انتظار موفقیتی پایدار داشت. (بررسی و
شناخت صنایع دستی در روستاهای حاشیه غربی دشت کویر توسعه و احیای آن،
ص ۵)

بنابراین، اگرچه توسعه کشاورزی در فرایند توسعه روستایی حائز اهمیت است،
باید با توسعه فعالیت‌های صنعتی همراه شود. در بسیاری از کشورها (به خصوص
آسیایی‌ها) صرفاً زراعت نمی‌تواند اشتغال کافی و بهره‌ور ایجاد نماید (ظرفیت زمین
نیز محدود است)، بدین سبب باید به ایجاد اشتغال سودآور غیرزراعی نیز پرداخت تا
تفاوت درآمد شهرنشینان و روستانشینان افزایش نیافته و مهاجرت روستائیان به شهر
کاهش یابد، زیرا بین گسترش فعالیت غیرزراعی، تنوع مشاغل و توسعه روستایی
ارتباط مثبت برقرار است. (Position, Problems and Prospects of Rural Non-Farm Sector, p. 214)

ام. تی. هاگ در تحلیل فرایند توسعه روستایی، بر این باور است که همراه با دیگر
بخش‌های اقتصادی و اجتماعی، باید صنعت به مثابه مهم‌ترین مؤلفه هر برنامه توسعه
یکپارچه روستایی پذیرفته شود. ماهیت و الگوی صنعتی شدن، چه در ابعاد کوچک
مقیاس یا صنایع دستی و چه در صنایع بزرگ مقیاس، تابع مواد خام اولیه و منابع
انسانی در ابعاد محلی و منطقه‌ای است. هاگ تصریح می‌کند که صنعتی شدن ضمن
ایجاد مهارت‌های جدید و ایجاد هماهنگی، موجب شکستن موانع سنتی رشد اقتصادی
در مناطق روستایی است (Industrialization in relation to integrated rural

development with reference to Bangladesh, p. 51) که اغلب ارائه طرح‌های
توسعه برای مناطق روستایی این کشورها با شکست روبه‌رو شده است. به باور او، تنها

پژوهش‌نامه کاشان
شماره پنجم (پیاپی ۱۳)
پاییز و زمستان ۱۳۹۳

راه حل مشکل فقر و بیکاری مناطق روستایی ایجاد فرصت‌های شغلی است و از طریق برنامه‌ریزی برای استقرار صنعت در مناطق روستایی، می‌توان با ایجاد اشتغال، اهداف توسعه روستایی را محقق کرد. (Rural Industrialization, p. 219)

دیوید راجرز با بررسی اثرات استقرار صنعت در شهرک‌ها و مناطق روستایی ایالت آیوا نشان می‌دهد که صنعتی شدن روستایی منافع وسیعی را برای اجتماعات مورد مطالعه در بر داشته، به طوری که سبب افزایش یکپارچگی خانوارها، افزایش درآمد سرانه و توزیع متعادل درآمدها شده است. (Industrialization; income benefits and the rural community, p. 25) جی. آبراهام نیز با بررسی الگوی صنعتی شدن روستایی هند معتقد است که استقرار صنعت در مناطق روستایی، نقشی بسیار مهم در ایجاد اشتغال و درآمد داشته است. صنعتی شدن روستایی با استفاده از منابع محلی زمینه‌ساز تحکیم الگوی عدم تمرکز صنایع بوده و پلی برای ایجاد پیوند بین مناطق شهری و روستایی است و در واقع، اختلاف زندگی در نواحی شهری و روستایی را کاهش می‌دهد. (Rural industries and rural industrialization in developing economy, p. 624) جی. تی. شین در بررسی سیاست‌های توسعه روستایی در کشور تایوان، ظهور تخصص‌گرایی، تعادل مناطق شهری و روستایی، افزایش درآمدهای محلی و افزایش ضریب اشتغال غیرکشاورزی را از آثار استقرار صنعت در مناطق روستایی می‌داند. (Decentralized Industrialization and Rural Non-Farm Employment in Taiwan Shin, p. 195)

با توجه به مطالب گفته‌شده، سامان‌دهی و بازسازی صنایع روستایی و هدایت سرمایه‌گذاری به روستاها به منظور حمایت و احیای صنایع در هماهنگی با توان‌های بوم‌شناختی محیط از جمله اقدامات لازم برای توسعه روستاها به شمار می‌رود (Handbook of Sustainable Development, p. 63) و تجربه موفق در کشورهایی نظیر هند، چین، کره و... داشته است. صنایع محلی و روستایی با بهره‌برداری از امکانات و منابع محدود محلی و منطقه‌ای با هدف صرفه‌جویی و متناسب با شرایط و امکانات جغرافیایی و جمعیتی مناطق روستایی و پیرامونی به‌عنوان بهترین گزینه جهت توسعه اقتصاد روستایی بخش ابوزیدآباد... نجات و توسعه روستاها مطرح است. (بررسی صنعت گلاب‌گیری و اهمیت آن در

صنعت قالیافی و توسعه اقتصاد روستایی بخش ابوزیدآباد...

بخش قمصر کاشان، ص ۹۶)

بر این اساس، بیشتر صنایع روستایی در کسب و کارهای خرد (کوچک مقیاس) شکل می‌گیرند که بخش اعظم آن را صنایع دستی تشکیل می‌دهد. صنعت فرش دستیاف به دلیل سادگی و مقبولیت بیشتر در جوامع روستایی و امکانات اشتغال‌زایی بیشتر، کمک بیشتری به بهبود وضعیت روستائیان انجام می‌دهد. (جایگاه و نقش صنایع روستایی در توسعه روستایی، ص ۹)

۳. روش تحقیق

با توجه به ماهیت موضوع تحقیق، این پژوهش با رویکرد پیمایشی و با استفاده از تنظیم و تکمیل پرسشنامه در بین روستائیان منظومه ابوزیدآباد انجام شده است. در این تحقیق منظومه ابوزیدآباد به عنوان معرف جامعه آماری انتخاب شد. با توجه به وجود ۱۷۹۱ خانوار موجود در روستاهای مورد مطالعه، با استفاده از فرمول کوکران (روش تحقیق در علوم انسانی، ص ۲۰) حجم نمونه ۲۰۰ نفر تعیین گردید. روش نمونه‌گیری در این تحقیق، نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده است که تعداد نمونه‌ها براساس سهم جمعیتی در روستا توزیع و به صورت تصادفی مورد پرسشگری قرار گرفته‌اند. روایی پرسشنامه به روش دلفی و با نظرخواهی از صاحب‌نظران مورد تأیید قرار گرفت و پایایی پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ بررسی شده است که مقدار محاسبه‌شده ۰/۷۲ بوده و نشان‌دهنده انسجام درونی پرسشنامه است. پس از جمع‌آوری اطلاعات، داده‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

جدول ۱: اطلاعات آماری منطقه مورد مطالعه در سال ۱۳۹۰

ردیف	نام روستا	تعداد خانوار	تعداد جمعیت (نفر)	حجم نمونه	ردیف	نام روستا	تعداد خانوار	تعداد جمعیت (نفر)	حجم نمونه
۱	کاغذی	۴۰۸	۱۴۹۰	۳۷	۵	فخره	۱۰۳	۴۴۵	۱۶
۲	یزدلان	۶۵	۲۶۲	۱۰	۶	علی‌آباد	۱۶۱	۶۲۴	۱۸
۳	قاسم‌آباد	۱۴۱	۵۵۴	۱۶	۷	محمدآباد	۴۸۴	۱۸۴۹	۴۵
۴	حسین‌آباد	۴۴۰	۱۶۸۶	۴۱	۸	ریجن	۱۶۷	۶۱۶	۱۷

پژوهش‌نامه کاشان
شماره پنجم (پیاپی ۳)
پاییز و زمستان ۹۳

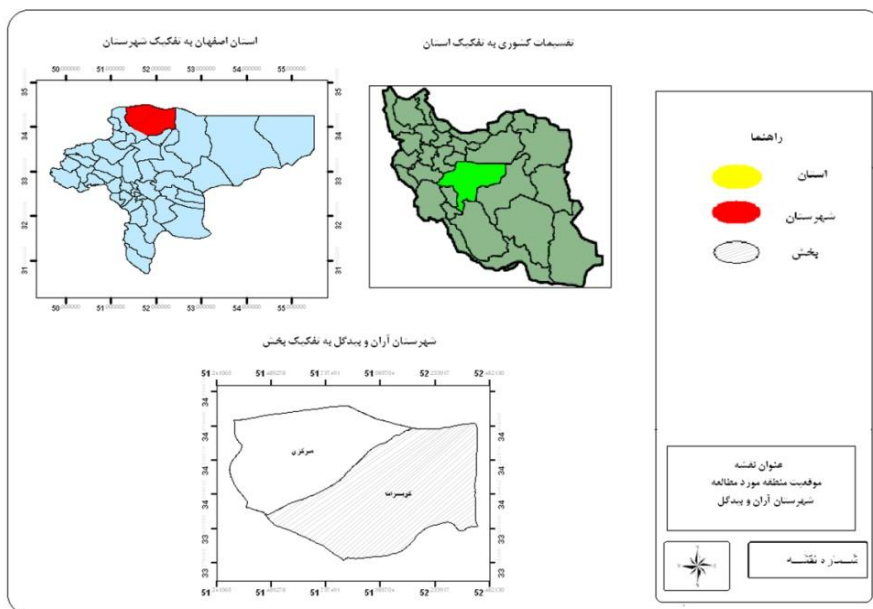

۷۲
.
.
.
.
.
.
.

۴. شناخت منطقه مورد مطالعه

شهرستان آران و بیدگل دارای دو بخش مرکزی و کویرات و سه دهستان سفید دشت، کویر و کویرات و یازده روستاست. بخش کویرات (ابوزیدآباد) با مساحت ششصد هکتار بین ۳۳ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۳۳ درجه و ۵۵ دقیقه عرض جغرافیایی و همچنین ۵۱ درجه و ۴۰ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۵۲ دقیقه طول جغرافیایی قرار گرفته است. این بخش از شمال به دریاچه نمک و استان سمنان، از غرب به بخش مرکزی آران و بیدگل، از جنوب به نطنز و از شرق به اردستان محدود می‌شود. ارتفاع متوسط آن از سطح دریا ۹۱۲ متر (جغرافیای شهرستان آران و بیدگل، ص ۲۴۴) و دارای ۸ روستا شامل حسین‌آباد، فخره، علی‌آباد، قاسم‌آباد، محمدآباد، یزدلان، ریجن و کاغذی است. (فرهنگ بیدوی، ابوزیدآباد کاشان، ص ۹) جمعیت بخش ابوزیدآباد براساس سرشماری عمومی کشور در سال ۱۳۸۵ بالغ بر ۱۳۵۷۶ نفر و جمعیت روستاهای آن بالغ بر ۷۵۲۶ نفر معادل ۱۷۹۱ خانوار بوده است و در سرشماری سال ۱۳۹۰ به ۱۴۰۳۱ نفر افزایش یافته است. (سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۰)

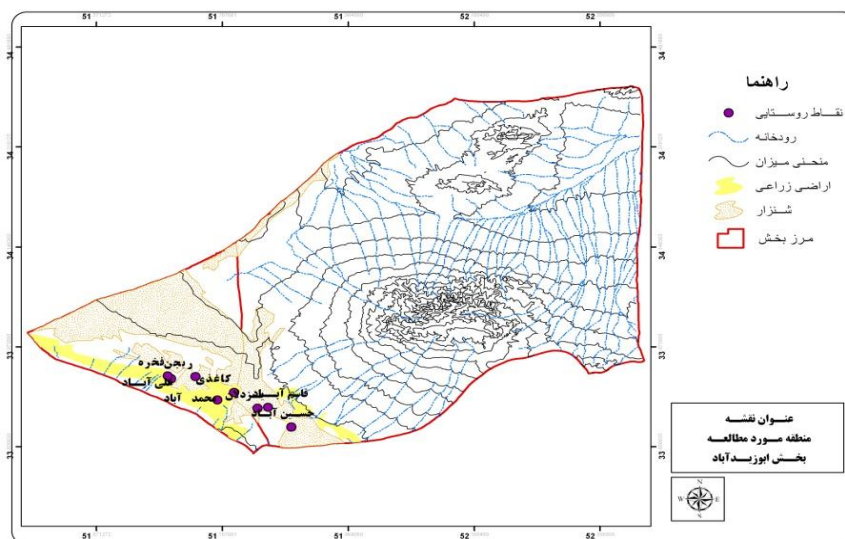
نقشه ۱: موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

صنعت قالیافی و
توسعه اقتصاد روستایی
بخش ابوزیدآباد...

نقشه ۲: موقعیت جغرافیایی روستاهای بخش ابوزیدآباد

۱-۴. یافته‌های تحقیق

همان‌طور که جدول (۲) نشان می‌دهد مجموعه ۲۰۰ نفری نمونه مورد پرسش، شامل ۲۶ مرد و ۱۷۴ زن است که مردان ۱۳ درصد از کل نمونه را شامل می‌شوند و زنان ۸۷ درصد نمونه‌گیری را در بر گرفته‌اند. این نشان می‌دهد در قالی‌بافی مهم‌ترین نقش بر عهده زنان است، ولی در کنار آنان اقلیتی از مردان نیز به قالی‌بافی اشتغال دارند و شغل آن‌ها محسوب می‌شود. همچنین، این جدول بیانگر آن است که از میزان کل افراد مورد بررسی، تعداد بی‌سوادها ۱۱٪ و تعداد ابتدایی‌ها ۵۹٪ و کسانی که دارای مدرک سیکل بودند و ۱۶/۵ درصد و تعداد دیپلم‌ها ۱۳/۵ درصد را شامل می‌شدند. با نگاهی کوتاه به این درصدها متوجه می‌شویم که میزان زیادی هنوز بی‌سواد مانده‌اند و این یکی از موانع بزرگ در جهت رشد و توسعه روستاست. از طرفی نشان از این دارد که بی‌سوادی مانعی برای قالی‌بافان جهت شغل قالی‌بافی محسوب نمی‌شود.

به همین ترتیب، از تعداد کل افراد مورد پژوهش، ۱۴۵ نفر معادل ۷۲/۵ درصد متأهل و تعداد ۵۵ نفر معادل ۲۷/۵ درصد مجرد می‌باشند. این فراوانی نشان می‌دهد افراد مجرد کمتر به قالی‌بافی اشتغال دارند و بعد از تأهل، میزان اشتغال به قالی‌بافی افزایش پیدا می‌کند. به نظر می‌رسد از دلایل عمده افزایش اشتغال در متأهلان می‌تواند

پژوهش‌نامه کاشان
شماره پنجم (پیاپی ۱۳)
پاییز و زمستان ۱۳۹۳

تأمین هزینه‌های خانواده باشد که زنان در خانه همسرانشان می‌خواهند در تأمین هزینه‌ها با توجه به مخارج زیاد کمک کنند و درآمد خانواده را افزایش دهند. همچنین درباره وضعیت اشتغال از کل افراد مورد بررسی ۳ درصد کارمند، ۱۶ درصد کارگر، ۴۵ درصد شغل آزاد و ۳۶ درصد بیکار (خانه‌دار) بوده‌اند. با توجه به اینکه اکثریت بافندگان زن هستند، چون شغل دیگری غیر از قالی‌بافی ندارند و این نوع فعالیت در منزل انجام می‌گیرد، لذا خود را خانه‌دار یا بیکار معرفی می‌کنند در حالی که قالی‌بافی در منزل همانند کارگاه‌های قالی‌بافی در بیرون از منزل باعث ایجاد درآمد روستائیان شده است.

همچنین با توجه به جدول زیر می‌توان گفت که بیشترین فراوانی و درصد درآمد ساکنان منطقه بین ۴۰۱ تا ۷۰۰ هزار تومان با ۳۹ درصد است. ۲۴ درصد بیشتر از یک میلیون تومان، ۲۴ درصد ۷۰۱ تا ۹۹۹ هزار تومان و ۱۳ درصد کمتر از ۴۰۰ هزار تومان درآمد دارند. به همین ترتیب می‌توان گفت که ۴۸ درصد از کل پاسخگویان در سطح توسعه فردی بالا و ۴۰/۲ درصد از پاسخگویان دارای توسعه فردی متوسط و ۱۲ درصد از کل پاسخگویان در سطح توسعه پایین قرار دارند.

جدول ۲: داده‌های توصیفی

درصد	فراوانی	اعتبار	
۱۳	۲۶	مذکر	جنسیت
۸۷	۱۷۴	مؤنث	
۱۱	۲۲	بیسواد	تحصیلات
۵۹	۱۱۸	ابتدایی	
۱۶/۵	۳۳	سیکل	
۱۳/۵	۲۷	دیپلم و بالاتر	
۲۷/۵	۵۵	مجرد	وضعیت تاهل
۷۲/۵	۱۴۵	متاهل	
۳	۶	کارمند	وضعیت اشتغال
۱۶	۳۲	کارگر	
۴۵	۹۰	آزاد	
۳۶	۷۲	بیکار (خانه‌دار)	

صنعت قالیبافی و
توسعه اقتصاد روستایی
بخش ابوزیدآباد...

ادامه جدول ۲: داده‌های توصیفی

۱۳	۲۶	کمتر از ۴۰۰	درآمد
۳۹	۷۸	۷۰۰-۴۰۱	
۲۴	۴۸	۹۹۹-۷۰۱	
۲۴	۴۸	بیشتر از یک میلیون	
۱۲	۲۴	پایین	طبقه اجتماعی و اقتصادی
۴۰/۲	۸۰	متوسط	
۴۸	۹۶	بالا	

۲-۴. تجزیه و تحلیل اطلاعات

نظر به اینکه آمارهای استخراج شده از مرکز آمار ایران در مورد تعداد کارگاه‌های قالبی بافی با تعداد واقعی آن در هر روستا اختلاف فاحشی داشته و میزان آن را کمتر نشان می‌دهد، زیرا هر خانوار روستایی به‌عنوان یک کارگاه تلقی شده که برحسب نیاز و توان نیروی کار در فصلی از سال فعال و یا تعطیل می‌شود، در حالیکه مرکز آمار آن‌ها را به‌عنوان کارگاه سرشماری نمی‌نماید. لذا برای برآورد میزان واقعی تعداد قالبی‌های بافته شده در سال در روستاهای منظومه ابوزیدآباد نمونه‌گیری انجام شد. براین اساس از ۲۰۰ خانوار مورد سوال ۵۲/۵ درصد آن‌ها دارای دار قالبی بوده‌اند. در این میان بخش عمده آن‌ها یعنی ۵۰/۵ درصد آن‌ها دارای یک دار قالبی و ۲ درصد دارای دو دار قالبی بوده‌اند.

جدول ۳: تعداد دار قالبی موجود در نمونه‌گیری انجام شده

تعداد دار قالبی در هر خانواده	فراوانی	درصد
یک	۱۰۱	۵۰/۵
دو	۴	۲
بدون دار قالبی	۹۵	۴۷/۵
جمع	۱۰۵	۱۰۰

علاوه بر آن، نسبت خانوارهای دارای دار قالبی در روستاهای مختلف تفاوت دارد، به

طوری که در روستایی چون قاسم‌آباد تعداد خانوارهای دارای دار قالبی به حدود ۸۲

پژوهش‌نامه کاشان
شماره پنجم (پیاپی ۱۳)
پاییز و زمستان ۱۳۹۳

درصد می‌رسد، درحالی‌که تعدادی دیگر از روستاها این نرخ به ۳۸ درصد کاهش می‌یابد. به شکل معمول هر خانوار دارای دار قالی، در سال یک قالی می‌بافد. این موضوع با تعداد بافنده (زنان خانوار) و همچنین نسبت اشتغال زنان به سایر فعالیت‌ها تفاوت می‌کند. براساس نمونه‌گیری انجام شده ۹۰/۵ درصد از خانوارها یک قالی در سال می‌بافند و در مجموع نمونه‌ها ۱۲۴ قالی بافته می‌شود که به طور متوسط برای هر خانوار معادل ۰/۶۲ قالی خواهد بود. جدول (۷) تعداد قالی بافته شده در هر خانوار را نشان می‌دهد.

جدول ۴: تعداد دار قالی و قالی بافته شده در خانوارهای نمونه در سال ۱۳۹۳

نام روستا	حجم خانوار نمونه	فاقد دار قالی		دارای دار قالی		تعداد قالی بافته شده در سال
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	
کاغذی	۳۷	۲۳	۶۲	۱۴	۳۸	۱۵
یزدلان	۱۰	۵	۵۰	۵	۵۰	۵
قاسم‌آباد	۱۶	۳	۱۸	۱۳	۸۲	۱۵
حسین‌آباد	۴۱	۱۷	۴۱	۲۴	۵۹	۲۸
فخره	۱۶	۸	۵۰	۸	۵۰	۱۰
علی‌آباد	۱۸	۱۰	۵۵	۸	۴۵	۱۲
محمدآباد	۴۵	۲۱	۴۶	۲۴	۵۴	۲۷
ریجن	۱۷	۸	۴۷	۹	۵۳	۱۲
جمع	۲۰۰	۹۵	۴۷	۱۰۵	۵۳	۱۲۴

از نکات قابل توجه در صنایع دستی که می‌تواند بر میزان سوددهی آن برای خانوار نقش تعیین کننده‌ای داشته باشد، شیوه بافت آن است. بر مبنای بررسی انجام شده بافت قالی به صورت واسطه‌ای یا به اصطلاح محلی دستمزدی (اربابی) محدود بوده و تنها ۳۳ درصد از خانوارها اقدام به بافت قالی به صورت دستمزدی می‌نمایند و ۶۷ درصد از خانوارها اقدام به بافت قالی به صورت شخصی و براساس سرمایه خود می‌نمایند. این نوع بافت بهترین شیوه برای اقتصاد خانوار روستایی به شمار می‌آید (جدول ۸).

شایان ذکر است در شیوه شخصی، بافنده با سرمایه خود اقدام به خرید مواد اولیه توسعه اقتصاد روستایی نموده و پس از بافت نیز اقدام به فروش آن به صورت دلخواه خواهد نمود. در شیوه

صنعت قالیافی و

بخش ابوزیدآباد...

دستمزدی بافنده تنها حقوقی را به عنوان دستمزد دریافت کرده، تمامی مواد را صاحب قالی در اختیار وی قرار داده و در موعد مقرر قالی را دریافت می کند. در این شیوه به دلیل اینکه بافنده به تدریج حقوق خود را دریافت می کند، عملاً سودی عاید وی نشده و ارزش افزوده قالی از آن صاحب کار می گردد.

جدول ۵: شیوه بافت قالی در خانوارهای نمونه در روستاهای ناحیه در سال ۱۳۹۳

نام روستا	شخصی		دستمزدی		جمع
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
کاغذی	۱۴	۱۰۰	-	۰	۱۴
یزدلان	۵	۱۰۰	-	۰	۵
قاسم آباد	۸	۶۱	۵	۳۹	۱۳
حسین آباد	۱۰	۴۱	۱۴	۵۹	۲۴
فخره	۳	۳۷	۵	۶۳	۸
علی آباد	۸	۱۰۰	-	۰	۸
محمدآباد	۱۸	۷۵	۶	۲۵	۲۴
ریجن	۵	۵۵	۴	۴۵	۹
جمع	۷۱	۶۷	۳۴	۳۳	۱۰۵

از سوی دیگر، اندازه قالی نقش تعیین کننده در میزان درآمد خانوار از هر قالی دارد. براساس بررسی انجام شده انواع مختلف قالی بافته می شود. از کل تعداد ۱۲۴ قالی بافته شده، ۷۴ درصد آن را قالیچه، ۲۱ درصد قالی شش متری، ۳ درصد قالی نه متری، ۰/۸ درصد قالی دوازده متری تشکیل می دهد. (جدول ۹)

جدول ۶: اندازه قالی های بافته شده در خانوارهای نمونه در سال ۱۳۹۳

شرح	تعداد	درصد
قالیچه	۹۲	۷۴
شش متری	۲۷	۲۱
نه متری	۴	۳
دوازده متری	۱	۰/۸
جمع	۱۲۴	۱۰۰

پژوهش نامه کاشان
شماره پنجم (پیاپی ۱۳)
پاییز و زمستان ۱۳۹۳

در اینجا، نتایج داده‌های نمونه در تناسب زیر قرار داده شد تا میزان قالی‌های بافته‌شده در کل خانوارهای یک روستا به دست آید:

$$C = \frac{N \cdot c}{n}$$

n = حجم خانوار نمونه روستا

N = تعداد کل خانوار روستا

c = تعداد دار قالی در خانوارهای نمونه روستا

C = تعداد کل دار قالی در خانوارهای روستا

بنابراین در مجموع ۸ روستا ۱۰۲۴ تخته قالی در سال تولید می‌شود که از این تعداد ۳۲۹ تخته آن به صورت دستمزدی و ۶۹۵ تخته شخصی است. وضعیت تعداد قالی‌های تولیدی در هر روستا به شرح زیر خواهد بود.

جدول ۷: شیوه بافت قالی در کل خانوارهای روستایی در سال ۱۳۹۳

نام روستا	حجم خانوار روستاهای نمونه	شخصی	دستمزدی	جمع
کاغذی	۴۰۸	۱۵۴	۰	۱۵۴
یزدلان	۶۵	۳۲	۰	۳۲
قاسم‌آباد	۱۴۱	۷۰	۴۴	۱۱۴
حسین‌آباد	۴۴۰	۱۰۷	۱۵۰	۲۵۷
فخره	۱۰۳	۱۹	۳۲	۵۱
علی‌آباد	۱۶۱	۷۱	۰	۷۱
محمدآباد	۴۸۴	۱۹۳	۶۴	۲۵۷
ریجن	۱۶۷	۴۹	۳۹	۸۸
جمع	۱۹۶۹	۶۹۵	۳۲۹	۱۰۲۴

براساس داده‌های جدول (۷) از مجموع ۱۰۲۴ قالی تولیدشده، ۷۶۱ تخته قالیچه،

۲۲۴ تخته قالی شش متری، ۳۱ تخته قالی نه متری، ۸ تخته دوازده متری است.

صنعت قالیافی و
توسعه اقتصاد روستایی
بخش ابوزیدآباد...

جدول ۸: نوع قالی تولیدی در روستاهای نمونه در سال ۱۳۹۳

شرح	قالیچه	شش متری	نه متری	دوازده متری	جمع
کاغذی	۱۲۹	۲۵	۰	۰	۱۵۴
یزدلان	۲۶	۶	۰	۰	۳۲
قاسم آباد	۵۹	۴۵	۱۰	۰	۱۱۴
حسین آباد	۲۰۲	۴۲	۱۳	۰	۲۵۷
فخره	۳۴	۱۷	۰	۰	۵۱
علی آباد	۶۳	۸	۰	۰	۷۱
محمدآباد	۱۸۱	۶۰	۸	۸	۲۵۷
ریجن	۶۷	۲۱	۰	۰	۸۸

یافته‌های تحلیلی

در جدول (۹) میزان همبستگی بین متغیر درآمد پاسخگویان و میزان درآمد از قالی بافی در هر روستا ارائه شده است. همان‌طور که جدول زیر نشان می‌دهد، بین درآمد افراد و میزان درآمد از قالی بافی در هر روستا همبستگی مثبتی وجود دارد (۰/۱۵۷) و می‌توان نتیجه گرفت که رابطه معناداری بین درآمد افراد و میزان درآمد از قالی بافی در هر روستا وجود دارد. ($\text{sig}=0/027$)

جدول ۹: همبستگی بین درآمد پاسخگویان و میزان درآمد از قالی بافی در هر روستا

آزمون همبستگی	ضریب	معناداری
پیرسون	۰/۱۵۷	۰/۰۲۷

در جدول (۱۰) میزان همبستگی بین متغیر طبقه اجتماعی و اقتصادی پاسخگویان و میزان درآمد از قالی بافی در هر روستا ارائه شده است. همان‌طور که در این جدول ملاحظه می‌کنید، بین طبقه اجتماعی و اقتصادی افراد و میزان درآمد از قالی بافی در هر روستا همبستگی مثبتی وجود دارد (۰/۱۸۲) و می‌توان نتیجه گرفت که رابطه معناداری بین طبقه اجتماعی و اقتصادی افراد و میزان درآمد از قالی بافی در هر روستا وجود دارد. ($\text{sig}=0/010$)

جدول ۱۰: همبستگی بین طبقه اجتماعی و اقتصادی پاسخگویان و میزان درآمد از قالی بافی در هر روستا

آزمون همبستگی	ضریب	معناداری
پیرسون	۰/۱۸۲	۰/۰۱۰

پژوهش‌نامه کاشان
شماره پنجم (پیاپی ۱۳)
پاییز و زمستان ۱۳۹۳

در نهایت می‌توان گفت که فرضیه «بین قالی‌بافی و توسعه اقتصادی روستاهای ناحیه ابوزیدآباد رابطه معناداری وجود دارد» تأیید می‌شود.

با توجه به یافته‌های این تحقیق می‌توانیم بگوییم که اشتغال به کار قالی‌بافی در ناحیه ابوزیدآباد می‌تواند زمینه‌ساز افزایش درآمد، اشتغال‌زایی و بالا رفتن سطح اقتصادی و اجتماعی برای ساکنان منطقه و بالاخص روستائیان باشد. همچنین با توجه به اینکه در قالی‌بافی مانند دیگر صنایع ابزار و خاصی نیاز نیست، می‌توان به‌عنوان مهم‌ترین صنعت در روستاها حائز اهمیت باشد.

نتیجه‌گیری

صنعت فرش دستباف به‌عنوان مهم‌ترین صنعت از میان صنایع دستی روستایی کشور به‌ویژه در نواحی مرکزی ایران در اقتصاد روستایی ناحیه، نقش تعیین‌کننده‌ای را برای خانوارهای روستایی ایفا کرده و یکی از ابزارهای مهم توسعه روستایی است. با توجه به اینکه در قالی‌بافی به ابزار و مکان خاصی نیاز نیست، مهم‌ترین سرمایه‌گذاری را خرید دار قالی و مواد اولیه تشکیل می‌دهد. در صورتی که این ابزار نیز در اختیار نباشد، خانواده با بافت دستمزدی قالی آن‌ها را فراهم ساخته و به فعالیت می‌پردازد. اما با توجه به اینکه میزان سودی که قالی‌بافی به صورت شخصی نسبت به بافت دستمزدی دارد، بدیهی است که خانواده‌ها متمایل به بافت شخصی آن هستند تا بافت دستمزدی. لذا تجلی سرمایه‌گذاری خانوار در قالی‌بافی به صورت افزایش بافت قالی به صورت شخصی است.

بنابراین، صنعت فرش به دلیل ویژگی‌هایش پایین بودن نسبت سرمایه به تولید، عدم احتیاج به سرمایه‌گذاری هنگفت، اشتغال‌زایی بالا، ارزآوری زیاد، وابستگی ناچیز و قدرت شتاب‌دهنده به درآمد ملی و... قدر مسلم می‌تواند تا حدود زیادی شاخص‌های توسعه اقتصادی روستاهای ناحیه ابوزیدآباد را در جهت مثبت تغییر دهد و در نهایت می‌توان به این نتیجه دست یافت که بین صنعت قالی‌بافی و توسعه اقتصادی خانواده‌های روستایی در ناحیه ابوزیدآباد رابطه معناداری وجود دارد.

با وجود این، اکثر خانوارهای روستایی در ناحیه ابوزیدآباد به صنعت قالی‌بافی توسعه اقتصاد روستایی به‌عنوان یک درآمد مکمل نگاه می‌کنند. به این دلیل که صنعت قالی‌بافی به شدت از بخش ابوزیدآباد...

پارامترهای بازار و عوامل بیرونی و حتی جهانی تأثیرپذیر است و به همین سبب صنعت قالی‌بافی در سال‌های اخیر در ناحیه ابوزیدآباد به دلیل نوسانات بازار از رونق چندانی برخوردار نبوده است. بنابراین روستائیان به دلیل قدرت ریسک‌پذیری کم که آن نیز به علت سطح پایین سواد است، به صنعت قالی‌بافی به‌عنوان یک شغل ثابت نگاه نمی‌کنند. در صورتی که صنعت قالی‌بافی در ناحیه ابوزیدآباد در برابر سایر مشاغل به‌عنوان یک شغل بسیار خوب به‌ویژه برای زنان خانه‌دار به حساب می‌آید. از این رو می‌توان گفت که صنعت قالی‌بافی موجب افزایش درآمد و اشتغال‌زایی شده که این امر موجب بهبود سطح زندگی روستائیان و در نهایت توسعه روستاهای ناحیه ابوزیدآباد شده و از مهاجرت روستائیان به شهرهای اطراف (کاشان و آران و بیدگل) جلوگیری می‌کند.

منابع

- ارزیابی عملکرد مجتمع‌های خدمات بهزیستی در رفاه و توسعه روستایی: روستاهای سحاس، کرسف و گرماب (شهرستان خداآباد)، جمشید عینالی و مهدی طاهرخانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۳.
- «بحران در استراتژی‌های توسعه»، محمد محبوب الحق، ترجمه سهراب ساعی، ماهنامه نگاه‌نو، شماره ۲، ۱۳۷۰.
- بررسی برخی عوامل ایجاد فقر در ایران، محمدحسن فطرس، مجموعه مقالات گردهمایی بررسی مسئله فقر و فقرزدایی، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۵.
- «بررسی صنعت گلاب‌گیری و اهمیت آن در بخش قمصر کاشان»، پرویز کردوانی و امیرحسین غفار، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۷، بهار ۱۳۸۳.
- «بررسی و شناخت صنایع دستی (قالی‌بافی) در روستاهای حاشیه غربی دشت کویر توسعه و احیای آن؛ مورد: روستای ایوانکی در استان سمنان»، مسعود مهدوی حاجیلویی، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۱، اسفند ۱۳۸۰.
- «بررسی وضعیت اشتغال زنان مازنداران در بخش صنایع دستی (منطقه شاخص: شهرستان ساری)»، مصطفی رستمی، پژوهشنامه علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه مازندران، سال ۴، شماره ۱، ۱۳۸۳.
- بیکاری و مهاجرت، حسین بنی‌فاطمه، رشد آموزش جغرافیا، شماره ۱۳، ۱۳۷۶.
- تبیین پیامدهای فضایی فعالیت‌های عمرانی در پرتو مشارکت مردمی مورد سکونتگاه‌های روستایی ناحیه کاشان، حسن دارابی، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۴.
- تحلیل بهره‌وری عوامل تولید در صنعت فرش دستباف در روند توسعه اقتصادی، اجتماعی جوامع

پژوهش‌نامه کاشان
شماره پنجم (پایه ۱۳)
پاییز و زمستان ۱۳۹۳

- روستایی؛ مورد قالی هریس آذربایجان، احمد ضیائی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۱.
- «جایگاه و نقش صنایع روستایی در توسعه روستایی»، افسانه و همایون فرهادیان، نشریه جهاد، سال ۲۳، شماره ۲۵۸، مرداد و شهریور ۱۳۸۲.
- *جغرافیای شهرستان آران و بیدگل*، نسرین نیک‌اندیش، نشر مرسل، ۱۳۸۹.
- «نقش صنایع روستایی در توزیع بهینه درآمد: مطالعه موردی بخش مرکزی شهرستان مشهد»، حمید شایان، حکمت شاه اردبیلی، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۰، شماره ۲، ۱۳۸۶.
- *روش تحقیق در علوم انسانی*، محمدرضا حافظ‌نیا، سمت، تهران، ۱۳۷۵.
- *سالنامه آماری کشور*، مرکز آمار ایران، نتایج تفصیلی استان اصفهان، ۱۳۹۰.
- *صنایع دستی روستایی (قالی بافی)* در حاشیه غربی دشت کویر، مسعود مهدوی حاجیلویی و مجتبی قدیری معصوم، پژوهش‌های جغرافیایی، بهار ۱۳۸۴.
- *فرهنگ بیدوی، ابوزیدآباد کاشان*، عباس مزرعتی، انتشارات بنیاد نیشابور، ۱۳۷۶.
- مقایسه ارزش افزوده فرش دستباف در شرایط تولید کارفرمایی و خویش‌فرمایی، مهدی کیانی ابری و حسین خاقانی، فصلنامه گلجام، شماره ۴ و ۵، ۱۳۸۵.
- *نقش صنعت فرش دستباف در توسعه اقتصادی استان یزد و بررسی موانع و امکانات توسعه آن*، منصور مهینی‌زاده، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، ۱۳۸۹.
- «نقش قالیبافی در توسعه روستایی: مطالعه موردی کارگاه قالی بافی دهستان بالاوولایت کاشمر»، حسن افراخته و محمد اسکندری ثانی، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۲، شماره ۱، بهار ۱۳۸۸.
- *نگاهی به تاریخ درخشان فرش کاشان*، امیرحسین چیت‌سازیان، انتشارات سروش، تهران، ۱۳۸۹.
- *Decentralized Industrialization and Rural Non-Farm Employment in Taiwan* Shin, J. T., Nagoya: UNCRD, 1985.
- *Handbook of Sustainable Development*, Atkinson, G. et al. London: Edward Elgar, 2006.
- "Industrialization in relation to integrated rural development with reference to Bangladesh", Hag, M. T, *Industry and Development*. Vol. 13, No. 4 1979.
- "Industrialization; income benefits and the rural community", David Rogers, *Rural Sociology*, Vol. 43, No. 4, 1987.
- *Position, Problems and Prospects of Rural Non-Farm Sector*, S. Rao, Bam bay: Development Policy Department (NABARD), 1994.
- *Rural Industrialization*, Nayak, U. C, New Delhi: M. D. Publication, 1994.
- "Rural industries and rural industrialization in developing economy; India experience", T. Abraham, *Journal of Rural Reconstruction*. Vol. 36, No. 1, 1994.

صنعت قالیبافی و
توسعه اقتصاد روستایی
بخش ابوزیدآباد...

